

คำนำ

พระพุทธศาสนา คือ คำสั่งสอนของท่านผู้รู้ที่สมบูรณ์ที่สุดซึ่งมีพระนามว่า สัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะความรู้ที่พระองค์นำมาสั่งสอนให้สรรพสัตว์ผู้ตกอยู่ในห้วงแห่งวัฏฏทุกข์ได้รับรู้นั้น เป็นความรู้ตามความเป็นจริง รู้อย่างครอบคลุมรอบด้าน แม้ผ่านกาลเวลาอันยาวนานแสนนาน ความรู้นั้นก็เป็นจริงตามนั้นทุกกาลสมัย เพราะรู้ด้วยพระสัมพันธูปัญญา ซึ่งเกิดจากการสั่งสมคุณความดีมาอย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลาอันยาวนาน ผู้ที่นำความรู้ของพระองค์ไปปฏิบัติตามสมควรแก่สติปัญญาและบุญบารมีของตน ย่อมเกิดประโยชน์สูงสุดผลอย่างแท้จริง สามารถที่จะท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏอันยาวไกลได้อย่างปลอดภัยและมีความสุขจนกว่าจะบรรลุถึงพระนิพพานอันเป็นบรมสถานที่สุดอย่างยิ่ง

ความรู้หรือคำสั่งสอนของพระองค์ที่ได้นำสืบทอดกันมาตลอดระยะเวลา ๒,๕๐๐ กว่าปีนี้ จัดเป็นหมวดหมู่ได้ ๓ หมวดที่เรียกว่า **พระไตรปิฎก** ซึ่งเป็นคำสอนที่วางโครงสร้างของความรู้และแนวปฏิบัติเป็น ๓ ลักษณะคือ

พระวินัยปิฎก กล่าวในเรื่องของ ศีล วินัย และธรรมเนียมปฏิบัติที่ดั่งงามของนักบวชในพระพุทธศาสนา มีการปรับโทษเพราะไม่ทำตามข้อที่บัญญัติไว้ เป็นต้น

พระสุตตันตปิฎก กล่าวเนื้อหาของธรรมะอันเป็นเหตุนำสุขหรือนำทุกข์มาให้ผู้ปฏิบัติวิธีปฏิบัติตามธรรมะข้อนั้น ตลอดจนโทษหรืออานิสงส์ของการปฏิบัติตามธรรมะนั้นด้วย

พระอภิธรรมปิฎก กล่าวเรื่องของสภาวะธรรมตามความเป็นจริงที่เป็นแก่นแท้แห่งธรรมะทั้งหมด อันเป็นธรรมะที่ต้องรู้ด้วยปัญญาที่เรียกว่า สัมมาทิฐิ สัมมาญาณ สัมมาวิมุตติญาณทัศนะ อย่างแท้จริง

อภิธรรมศึกษา คือ การศึกษาถึงแก่นแท้ของธรรมชาติและชีวิตสรรพสัตว์ทั้งมวลที่มีองค์ประกอบเดียวกันและเชื่อมโยงถึงกันได้ เมื่อเกิดความรู้ความเข้าใจอย่างแท้จริงได้ จะได้นำความรู้ความเข้าใจนั้นไปปฏิบัติให้ถูกและปฏิบัติให้จริง จนเกิดผลเป็นความสุขเพิ่มขึ้น ความทุกข์ลดน้อยลงตามลำดับ โดยเอาตัวเราเองเป็นผู้ทดลองเพราะธรรมะล้วนมีอยู่ในตัวเรา เช่น ความโกรธ ความทุกข์ ความสุข ความคร่ำครวญ ความม่งงใสเป็นต้น อยู่ที่ตัวเราทั้งนั้น

เพื่อมิให้เกิดความลุ่มหลงยึดติดในสิ่งที่มีใช้แก่แท้ แต่จะหันหน้าชีวิตของตนมุ่งสู่แก่นแท้ เพื่อความปลอดภัยในชีวิตที่ยังต้องท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏอีกยาวไกลต่อไป

หลักสูตรอภិธรรมศึกษา นี้ ได้นำเค้าโครงบางส่วนมาจากคัมภีร์พระอภิธรรมมัตถสังคหะ เพราะสะดวกต่อการจัดหลักสูตร ส่วนรายละเอียดที่นำมาประกอบนั้นได้นำมาจากพระคัมภีร์อื่นบ้าง เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือที่คณาจารย์ชั้นหลังแต่งขยายความ และเนื่องจากหลักสูตรนี้มีได้เน้นวิชาการแต่จะมุ่งเน้นความเข้าใจที่จะสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง ผู้เขียนจึงได้นำคำสอนแนวปฏิบัติของท่านพระอาจารย์ชั้นหลังมาประกอบบ้างตามความเหมาะสม โดยจัดหลักสูตรการศึกษาเป็น ๔ ปี คือ

ปีที่ ๑ ศึกษาเรื่อง จิตและเจตสิก

- ศึกษาความหมายที่แท้จริงของจิต ประเภทของจิตที่เกิดขึ้นในสรรพสัตว์ทั้งหลาย พฤติกรรมโดยรวมของบุคคลอันเป็นผลมาจากจิตแต่ละประเภท

- ศึกษาความหมายและประเภทของเจตสิกที่เกิดขึ้นพร้อมกับจิต กลุ่มเจตสิกที่เกิดพร้อมกับจิตแต่ละดวง พฤติกรรมของบุคคลอันเป็นผลมาจากเจตสิกแต่ละดวง ประโยชน์ของการศึกษาเรื่องจิตเจตสิก

ปีที่ ๒ กายในกายวิทยา, รูปปรมาณู และวิถีโพธิสัตว์

- ศึกษาถึงรายละเอียดที่ซ่อนอยู่ในกายมนุษย์หยาบซึ่งมีทั้งหมดอีก ๑๗ กาย พร้อมทั้งหน้าที่และประโยชน์ของกายเหล่านี้

- ศึกษาความหมายของรูป ประเภทของรูปปรมาณู ประโยชน์ของการศึกษาเรื่องรูป

- ศึกษาถึงประเภทของพระโพธิสัตว์ การดำเนินชีวิตและการสร้างบารมีเพื่อตรัสรู้ธรรมของท่านเหล่านั้น

ปีที่ ๓ วิถิจิต และ การไปเกิด-มาเกิด

- ศึกษาความหมายของวิถิจิต ประเภทของวิถิจิตและการเกิดขึ้นของวิถิจิตโดยย่อ ประโยชน์ของการเรียนเรื่องวิถิจิต

- ศึกษาความหมายและประเภทของจิตพื้นวิถึ อันเนื่องด้วยการไปเกิด (ตาย) การมาเกิด (ปฏิสนธิ) ภูมิเป็นที่เกิดของสัตว์ กรรมและประเภทของกรรม

ปีที่ ๔ ตันติธรรม

- ศึกษาความหมายและองค์ของปัจจุสมุปบาท การทำลายวงวัฏฏจักร
- ศึกษาความหมายของนิพพาน ลักษณะของนิพพาน ประเภทของนิพพาน
- ศึกษาความหมายและประเภทของมรรควิถึ คือการดำเนินจิตสู่มรรคผลนิพพานในพระไตรปิฎก การดำเนินจิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา ธรรมอันเป็นเหตุอดีต เหตุปัจจุบัน และเหตุในอนาคตเพื่อการบรรลุมรรค ผล และนิพพาน

สำหรับนักศึกษาที่นิยมวิชาการหรือนักวิชาการที่ได้อ่านชุดการศึกษาชุดนี้โปรดระลึกเสมอว่า ชุดการศึกษาชุดนี้มีได้เน้นแนววิชาการ แต่เน้นการแนะนำให้เป็นข้อปฏิบัติเป็นหลักใหญ่ เพราะฉะนั้น เนื้อหาส่วนใหญ่จึงมีแนวปฏิบัติสอดแทรกเป็นระยะตามความเหมาะสม แต่หากนักศึกษาท่านใดสนใจที่จะศึกษาพระอภิธรรมแนววิชาการ ทางสำนักเรียนก็มีหลักสูตรอภิธรรมวิชาการสำหรับท่านแล้ว

ในการจัดทำหลักสูตรในครั้งนี้ คณะผู้จัดทำหนังสือหลักสูตรอภิธรรมศึกษา ขออนุโมทนาบุญและขอบพระคุณท่านเจ้าของตำราบางเล่ม และเจ้าของบทความบางตอน ที่คณะผู้จัดทำได้นำข้อความบางตอนหรือสรุปเนื้อหาของท่านมาลงไว้ในตำราเล่มนี้เป็นอย่างยิ่งมา ณ ที่นี้ด้วย แต่อย่างไรก็ตาม หลักสูตรนี้อาจมีข้อบกพร่องที่จะต้องปรับปรุงให้เหมาะสมกันต่อไป หากนักศึกษาท่านใดพบข้อบกพร่องหรือมีข้อเสนอแนะที่จะเป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงเนื้อหาต่อไป คณะผู้จัดทำยินดีน้อมรับคำแนะนำเพื่อนำมาปรับปรุงให้เป็นประโยชน์ยิ่ง ๆ ขึ้นต่อไป

คณะผู้จัดทำหลักสูตรอภิธรรมศึกษา
สำนักเรียนพระอภิธรรม วัดพระธรรมกาย

พฤษภาคม ๒๕๖๓

วิธีการศึกษา

๑. การเตรียมตัวเพื่อการศึกษด้วยตนเอง

ในการศึกษาแต่ละบทหรือหัวข้อเรื่อง ของทุกชั้นเรียน นักศึกษาควรปฏิบัติดังนี้

ก.) ควรศึกษาบทเรียนอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ โดยอาจใช้เวลาเพื่อการเรียนรู้วันละ ๑ ชั่วโมง และควรศึกษาให้จบแต่ละหัวข้อภายใน ๑ สัปดาห์ และแบ่งเวลาในการฟังสื่อประกอบการเรียน เช่น ซีดี วีซีดี เทป เพื่อความเข้าใจยิ่งขึ้น

ข.) เมื่อได้ศึกษาจนจบในแต่ละหัวข้อแล้วควรทำแบบฝึกหัดท้ายบทเรียนทันที เพื่อตอกย้ำ และประเมินความรู้ที่ได้ศึกษาผ่านมา และการทำแบบฝึกหัด ควรอ่านคำสั่งและคำถามให้เข้าใจก่อนว่าให้ทำอะไรบ้าง คำถามแต่ละข้อมีที่ประเด็นเพื่อจะได้ตอบได้ครบถ้วน

ค.) นักศึกษาควรศึกษาวิธีการ และวางแผนทำกิจกรรมภาคปฏิบัติเสริมความเข้าใจในบทเรียนเพื่อให้สามารถทำกิจกรรมควบคู่ไปกับการศึกษาบทเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ง.) เนื่องจากวิชาพระอภิธรรมศึกษาทุกชุดวิชา เป็นวิชาที่มุ่งอธิบายเพื่อประโยชน์แก่การนำไปปฏิบัติจึงขอให้นักศึกษาได้นำความรู้ที่ได้ไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตประจำวัน ของตนสืบไป

๒. การประเมินผลตนเอง

ขอให้นักศึกษาทำแบบฝึกหัดและฝึกปฏิบัติ หลังจากศึกษาเอกสารการสอนโดยตลอดทั้งบทแล้ว เพื่อเป็นการประเมินตนเองว่า ได้รับความรู้เพิ่มขึ้นจากเดิมมากน้อยเพียงใด และมีความรู้อยู่ในระดับที่จะศึกษาบทต่อไปได้หรือไม่ ขอให้นักศึกษาพึงตระหนักว่า **การทำแบบฝึกหัดและแบบฝึกปฏิบัติด้วยความซื่อสัตย์ต่อตนเอง (เปิดหนังสือดูได้ แต่อย่าลอกกัน) เท่านั้นจึงจะได้ผล**

๓. การศึกษาเอกสารการสอน

นักศึกษาควรศึกษาเนื้อหาในแต่ละบทเรียนจากหนังสือจนจบก่อน และเมื่ออ่านรายละเอียดแต่ละบทจบแล้ว ก็ควรสรุป ทบทวน หรือจดบันทึกความเข้าใจของตนเองลงสมุดไว้ ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นแนวทางในการประเมินตนเองว่า มีความเข้าใจในสิ่งที่อ่านได้อย่างแท้จริง จากนั้นจึงเริ่มทำแบบประเมินท้ายบทเรียนต่อไป และหากยังมีเนื้อหาในบทเรียนใดที่นักศึกษายังไม่เข้าใจ ก็ควรรวบรวมคำถามเหล่านั้นไว้ เพื่อสอบถามกับพระอาจารย์ประจำชุดวิชาในภายหลัง

๔. การทำกิจกรรม

นักศึกษาควรบันทึกสาระสำคัญและทำกิจกรรมทุกอย่างที่ได้รับมอบหมาย เพราะกิจกรรมเหล่านี้จำเป็นมากสำหรับการศึกษาในแต่ละชุดวิชา และควรทำกิจกรรมแต่ละกิจกรรมด้วยตนเอง

๕. การศึกษาทเรียนผ่านทางการศึกษาระยะทางไกลและสื่อเสริมอื่นๆ

เนื่องจากการศึกษาระยะทางไกลผ่านดาวเทียม DMC Dhammakaya Media Center ปัจจุบันเป็น GBN Global Buddhist Network สถานีเพื่อทางพันธุกรรมและบรรลุลุธรรม ซึ่งดำเนินการโดยมูลนิธิศึกษาระยะทางไกลเพื่อสิ่งแวดล้อม เป็นสื่อที่มีการนำเสนอสาระความรู้ที่นำไปสู่การปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้อย่างแท้จริง จึงควรหาโอกาสรับชมและศึกษาเพิ่มเติม เพื่อเสริมความเข้าใจในหลักธรรมที่มี นอกเหนือจากบทเรียนในตำรา ได้ที่เวป DMC.tv หรือใน YouTube เช่น รายการ Case Study กฎแห่งกรรม เป็นต้น ที่จะช่วยตอกย้ำและทำความเข้าใจในหลักธรรมสำคัญๆ ทางพระพุทธศาสนา เช่น พระรัตนตรัย การฝึกสมาธิ การสร้างบารมี และกฎแห่งกรรม เป็นต้น ในรูปแบบที่ผู้ชมสามารถนำมาปรับใช้ได้ทันที จึงเป็นรายการที่นักศึกษาควรหาโอกาสชมให้ได้ อย่างสม่ำเสมอเป็นประจำ

๖. การประเมินผล

การศึกษาพระอภิธรรมศึกษาทุกชุดวิชา จะประเมินผลการเรียนของนักศึกษา จากคะแนนในภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติควบคู่กันไป โดยมีคะแนนรวมทั้งสิ้น ๑๐๐ คะแนน ดังนี้

- ๑- แบบฝึกหัดและฝึกปฏิบัติที่นักศึกษาส่งกลับทุกครั้งในแต่ละเดือน ๖๐ คะแนน

นักศึกษาที่ส่งแบบฝึกหัดและแบบฝึกปฏิบัติอย่างเดียวโดยไม่มาสอบปลายภาค **ต้องได้คะแนนสุทธิ ๔๕ คะแนน จึงจะถือว่าสอบผ่าน**

- ๒- แบบทดสอบตอนปลายภาคเรียน **ต้องมาทดสอบที่สำนักเรียน ๔๐ คะแนน**

หากนักศึกษาส่งทั้งแบบฝึกหัดและแบบฝึกปฏิบัติทุกครั้งแต่คะแนนไม่ถึงเกณฑ์ที่ให้ไว้ นักศึกษาจะต้องมาสอบปลายภาคเรียนด้วย เมื่อรวมกับคะแนนสอบปลายภาคต้องได้ **คะแนนสุทธิ ๕๐ คะแนน จึงจะถือว่าสอบผ่าน**

๗. การรับใบประกาศนียบัตรประจำปีการศึกษา

๑. ผู้ที่ตอบแบบทดสอบได้ทุกครั้งจนครบตามจำนวนหลักสูตรจึงได้รับประกาศนียบัตรในปีสุดท้าย

แต่หากต้องการรับใบประกาศนียบัตรประจำปี ซึ่งโดยปกติจะมอบให้ผู้ที่เรียนจบ ๒ ชั้นปี ต่อ ๑ ใบ ให้ดำเนินตามเงื่อนไขดังนี้

นักศึกษาต้องศึกษาจบหลักสูตรปี ๒ เป็นต้นไป **โดยต้องมาสอบปลายภาคเรียนในปีก่อนปีที่จะมารับด้วย** เช่น จะมาขอรับประกาศนียบัตรในปี ๒๕๕๐ ก็ต้องมาสอบหลักสูตรปี ๒ ในปี ๒๕๔๙

๘. รางวัลเสริมกำลังใจ

๑. สำหรับผู้ที่ปฏิบัติตามเงื่อนไขทั้งภาคทฤษฎีโดยผ่านแบบฝึกหัดประจำเดือนและมาสอบปลายภาคเรียน ตลอดจนทำกิจกรรมในภาคปฏิบัติได้ครบ และได้คะแนนรวมเป็นอันดับที่ ๑ - ๕ สามารถได้รับของที่ระลึกที่เนื่องด้วยพระรัตนตรัยเป็นเครื่องระลึกถึงความเพียรพยายามในการแสวงหาปัญญาบารมีอีกด้วย

๒. ผู้ที่เข้าเรียนในวันอาทิตย์สม่ำเสมอขาดเรียนไม่เกิน ๕ ครั้ง จะได้รับของที่ระลึกตามลำดับที่ ๑ - ๓

“ขอให้นักศึกษาประสบโชคดีและมีความสุขในการศึกษารรรมะทุกท่านเทอญฯ”

อักษรย่อชื่อคัมภีร์

(พระไตรปิฎก เล่ม/ข้อ/หน้า) , อรรถกถาและฎีกา เล่ม/หน้า)

คัมภีร์ที่ใช้อ้างอิงในที่นี้ใช้ พระไตรปิฎกที่มีอรรถกถาอยู่รวมเล่มเดียวกัน ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย (มก.) เล่มแปลภาษาไทย ตัวย่อจะมีเพียง เล่ม/หน้า หากมีอรรถกถาด้วยก็จะเพิ่มตัว
อ. ต่อด้วย หากเป็นฉบับภาษาไทยหรือบาลีก็จะวงเล็บด้วย แล้วจึงตามด้วยเล่ม/ข้อ/หน้า
ตัวอย่างเช่น **วิ.มหาวิ. (บาลี)** ถ้ามีอรรถกถาก็จะเป็น **วิ.มหาวิ.อ. (ไทย)** หมายถึง **วินัยปิฎก มหา
วิภังค์ อรรถกถาสมันตปาสาทิกา** ฉบับแปลภาษาไทย

หากใช้คัมภีร์อื่นนอกจากฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ก็จะระบุที่มาให้ชัดเจนเฉพาะเล่มไป
เช่น สารตถ. (ฎีกาวินัย) 1/23 หมายถึง ฎีกาพระวินัย ชื่อสารัตถที่ปนี

พระวินัยปิฎก

วิ.มหาวิ.	วินัยปิฎก มหาวิภังค์
วิ.ภิกขุณี.	วินัยปิฎก ภิกขุณีวิภังค์
วิ.มหา.	วินัยปิฎก มหาวรรค
วิ.จุฬ.	วินัยปิฎก จุฬวรรค
วิ.ป.	วินัยปิฎก ปริวารวรรค

ชื่อย่อตัวหน้าพระวินัยคือ วิ. บางแห่งใช้ วินย. พระวินัยมีอรรถกถาชื่อ สมันตปาสาทิกา

พระสุตตันตปิฎก

ที.ลี.	ทีฆนิกาย ลีลขันธวรรค
ที.มหา.	ทีฆนิกาย มหาวรรค
ที.ปา	ทีฆนิกาย ปาฐกวรรค
	ทีฆนิกายมีอรรถกถาชื่อ สุมังคลวิลาสินี
ม.มู.	มัชฌิมนิกาย มูลปัณฑนาสก์
ม.ม.	มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณฑนาสก์
ม.อุ.	มัชฌิมนิกาย อุपरิปัณฑนาสก์
	มัชฌิมนิกายมีอรรถกถาชื่อ ปปัญจสุทนี

ส.ส.	สังยุตตนิกาย สคาถวรรค		
ส.นิ.	สังยุตตนิกาย นิทานวรรค		
ส.ข.	สังยุตตนิกาย ชันธวรรค		
ส.สพ.	สังยุตตนิกาย สพายตนวรรค		
ส.มหา.	สังยุตตนิกาย มหาวรรค		
อง.เอกก.	อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต	อง.สตุตก.	อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต
อง.ทุก.	อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต	อง.อฏฐก.	อังคุตตรนิกาย อฏฐกนิบาต
อง.ติก	อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต	อง.นวก.	อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต
อง.จตุกก.	อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	อง.ทสก.	อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต
อง.ปญจก.	อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต	อง.เอกาทสก.	อังคุตตรนิกาย เอกาทสกนิบาต
อง.ฉกก.	อังคุตตรนิกาย ฉกกนิบาต		
ขุ.ขุ.	ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ	ขุ.เถรี.	ขุททกนิกาย เถรีคาถา
ขุ.ธ.	ขุททกนิกาย ธรรมบท	ขุ.ชา.	ขุททกนิกาย ชาดก
ขุ.อุ.	ขุททกนิกาย อุทาน	ขุ.ม.	ขุททกนิกาย มหานิทเทศ
ขุ.อิติ.	ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ	ขุ.จุฬ.	ขุททกนิกาย จุฬนิทเทศ
ขุ.สุ.	ขุททกนิกาย สุตตนิบาต	ขุ.ป.	ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามวรรค
ขุ.วิ.	ขุททกนิกาย วิมานวัตถุ	ขุ.อป.	ขุททกนิกาย อปทาน
ขุ.เป.	ขุททกนิกาย เปตวัตถุ	ขุ.พุท.	ขุททกนิกาย พุททวงศ์
ขุ.เถร.	ขุททกนิกาย เถรคาถา	ขุ.จริยา	ขุททกนิกาย จริยาปิฎก

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.ส.	อภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี	บางแห่งใช้ชื่อย่อเป็น อภิ.ธ.
อภิ.วิ.	อภิธรรมปิฎก วิมังค์	
อภิ.ธ.	อภิธรรมปิฎก ธาตุกถา	
อภิ.ป.	อภิธรรมปิฎก ปุคคัลบัญญัติ	
อภิ.ก.	อภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ	
อภิ.ย.	อภิธรรมปิฎก ยมก	
อภิ.ป.	อภิธรรมปิฎก ปัญฐาน	

คัมภีร์อรรถกถาอื่น ๆ

วิสุทฺธิ.	วิสุทฺธิมรรค
มิลินฺท.	มิลินทปัญญา
เนตฺตติ.	เนตฺตติปกรณ

คัมภีร์ฎีกา

มงฺคล.	มงฺคลัตถทีปนี
วชิร.	วชิรพุทฺธิ
สารตฺถ.	สารตฺถทีปนี
วิมตฺติ.	วิมตฺติวิโนทนี
กงฺขา.ฎีก.	กงฺขาวิตรณฎีกา
กงฺขา.นวฎีก.	กงฺขาวิตรณอภินวฎีกา
ที.ฎีก.	ทีฆนิกาย ฎีกา
สี.ฎีก.	สีลขันธวรรค อภินวฎีกา
ม.ฎีก.	มัชฌิมนิกาย ฎีกา
ล.ฎีก.	ล่งยุตตนิกาย ฎีกา
อง.ฎีก.	อังกุตตรนิกาย ฎีกา
วิสุทฺธิ.ฎีกา	วิสุทฺธิมรรค มหาฎีกา (ปรมัตถมัถฺยชฺฐสา)
มณิมนฺชฺ.	มณิสารมัถฺยชฺฐสา
ขุทฺท.ฎีก.	ขุทฺทลิกขาฎีกา

สารบัญ

คำนำ

วิธีการศึกษา

อักษรย่อชื่อคัมภีร์

หน้า

บทที่ ๑ ประวัติพระอภิธรรม

๑. ประวัติพระพุทธศาสนา.....	2
๑.๑. ยุคพระไตรปิฎก	3
๑.๒. ยุคอรธกถา.....	8
๑. อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก.....	10
๒. อรรถกถาอภิธรรมสังเขป (ย่อ)	10
๑.๓. ยุคฎีกา อนุฎีกา.....	11
๒. ความหมายและความสำคัญของพระอภิธรรม	12
๓. ประวัติการเกิดขึ้นของพระอภิธรรม	14
๔. การแสดงพระอภิธรรมครั้งแรกในโลก	15
๕. การศึกษาพระอภิธรรมในสมัยต่าง ๆ.....	17
๖. การศึกษาพระอภิธรรมในประเทศไทย	18
๗. พระอภิธรรมศึกษา วัดพระธรรมกาย.....	23
สรุปประวัติการสืบทอดพระอภิธรรม	26

บทที่ ๒ องค์ประกอบธรรมชาติและชีวิต

๑. ความหมายของธรรมชาติและชีวิต.....	31
๒. ความสัมพันธ์ของรูปนามขันธ์ ๕ ในกายมนุษย์.....	35
๓. จิตปรมัตถ์	40
๓.๑ ความหมายจิตปรมัตถ์.....	40
๓.๒ ชื่อของจิต.....	43

๓.๓. ลักษณะอาการของจิต.....	45
๓.๔. ส่วนประกอบ การรู้อารมณ์ และผลงานหลักของใจ	47
บทพิสูจน์ การเห็นดวงใจตนเอง	52
๓.๕. จิตกับอารมณ์	53
๓.๖. การเกิดดับของจิต	55
บุญบาปเกิดขึ้นได้อย่างไร.....	56
๓.๗. ที่อาศัยเกิดและขั้นตอนการรู้อารมณ์ของจิตที่สัมพันธ์กับสมอง	58
๓.๘. อำนาจอันวิจิตรของจิต	65
๓.๙. ประเภทของจิต	67
ภาพจิต 89 / 121 ดวง	69

บทที่ ๓ กามาวจรจิต ๕๔

๑. ความหมายของกามาวจรจิต.....	73
-------------------------------	----

๒. ประเภทของกามาวจรจิต	75
------------------------------	----

๒.๑. กามาวจรจิตกลุ่มที่ ๑ อกุศลจิต ๑๒

๑. ความหมายของอกุศล	77
---------------------------	----

๒. ระดับขั้นของกิเลส	78
----------------------------	----

๓. สาเหตุให้เกิดอกุศลจิต	80
--------------------------------	----

๔. ประเภทของอกุศลจิต	82
----------------------------	----

๑. โภกมุลจิต ๘	83
----------------------	----

๑.๑. เหตุเกิดโภกมุลจิต	85
------------------------------	----

๑.๒. โภกมุลจิต ๘ ประเภท.....	87
------------------------------	----

๑.๓. ความหมายของธรรมที่ประกอบกับโภกมุลจิต	89
---	----

สาเหตุให้เกิดความเห็นผิด	90
--------------------------------	----

๑.๔. ลักษณะโภกมุลจิตแต่ละดวง.....	92
-----------------------------------	----

๑.๕. สาเหตุให้เกิดองค์ประกอบของความโลภแต่ละชนิด	99
---	----

๑.๖. พฤติกรรมที่เกิดจากความโลภ	101
--------------------------------------	-----

๑.๗. ผลของความโลภ	103
-------------------------	-----

นิทานประกอบ	104-107
๑.๘. ตัวอย่างชื่ออภุศลในกลุ่มโลภมูลจิต	107
๒. โทสมูลจิต ๒	110
๒.๑. โทสมูลจิต ๒ ประเภท	110
๒.๒. สาเหตุให้เกิดโทมนัสและปฏิกษะ มี ๕ ประการ	112
๒.๓. พฤติกรรมที่เกิดจากโทสะ	114
๒.๔. ผลที่เกิดจากโทสะ	115
๒.๕. ตัวอย่างชื่ออภุศลกลุ่มโทสมูลจิต	116
๓. โมหมูลจิต ๒	118
๓.๑. โมหมูลจิต ๒ ประเภท	118
๓.๒. สาเหตุให้เกิดจิตหลง	121
๓.๓. พฤติกรรมที่เกิดจากโมหะ	122
๓.๔. ผลที่เกิดจากจิตหลง	123
๓.๕. ชื่ออภุศลกลุ่มโมหมูลจิต	124
๕. ธรรมะที่ละอภุศลจิต	125
๒.๒. กามาวจรจิตกลุ่มที่ ๒ อเหตุกจิต ๑๘	
๑. ความหมายของอเหตุกจิต	131
๒. ประเภทของอเหตุกจิต	132
ความหมายของวิปาก	132
วิปากจิตทำหน้าที่ ๗ อย่าง	135
๑. อภุศลวิปากจิต ๗	137
๑.๑. การส่งผลของอภุศลกรรม	139
๑.๒. ประโยชน์ของการเรียนรู้เรื่องอภุศลวิปากจิต.....	140
๒. อเหตุกภุศลวิปากจิต ๘	140
ประโยชน์ของการเรียนรู้เรื่องอเหตุกภุศลวิปากจิต.....	146
๓. อเหตุกภุชฌิยจิต ๓	147
ประเภทของการยิ้มและหัวเราะ.....	150

๓. อุบัติเหตุแห่งจิต	151
๔. สรุปรูป อเหตุกจิต ๑๘	154
๒.๓. กามาวจรจิตกลุ่มที่ ๓ กามาวจรโสภณจิต ๒๕	
ความหมายและประเภทของกามาวจรโสภณจิต	
๑. มหากุศลจิต	160
วิธีทำให้เห็นบุญ	162
๑.๑. เหตุให้เกิดมหากุศล	163
๑.๒. มหากุศลจิต ๘ ประเภท	164
๑.๓. สาเหตุให้เกิดมหากุศลโสภณัส	166
๑.๔. สาเหตุให้เกิดมหากุศลอุเบกขา	166
๑.๕. เหตุให้เป็นผู้มีปัญญา	169
๑.๖. จัดมหากุศลจิตตามอารมณ์ ทวาร และบุญกิริยาวัตถุ	176
๑.๗. วิธีทำเจตนา ๓ ให้บริบูรณ์	184
๒. มหาวิปากจิต ๘	189
๒.๑. การให้ผลของกุศลจิต	189
๒.๒. ธรรมเครื่องกำหนดนิสัย	192
๓. มหากิริยาจิต ๘	194
๓.๑. กิริยาจิตมี ๒ ประเภท	194
๓.๒. มหากิริยาจิตที่เกิดพร้อมๆกับโสภณัสเวทนา	195
๓.๓. มหากิริยาจิตกับการประกอบด้วยปัญญา	196
สรุปกามาวจรโสภณจิต จิตคิดทางดีระดับกามภูมิ	197

บทที่ ๔ มหัคคตจิต

๑. ความหมายและประเภทของมหัคคตจิต	199
๒. ความหมายและประเภทของรูปาวจรจิต	199
๑. รูปาวจรจิต ๑๕	199
๑.๑. รูปาวจรกุศลจิต ๕	200

ตารางแสดงการเปรียบเทียบองค์ความหมวด ๔ และ หมวด ๕.....	202
การฝึกสมาธิแบบสบายเพื่อการได้ฌาน ๓ วิธี	203
๑.๒. รูปาวจรวิบากจิต ๕	205
๑.๓. รูปาวจรกิริยาจิต ๕	207
๓. ความหมายและประเภทของอรุปาวจรจิต	208
๒. อรูปาวจรจิต ๑๒	208
๒.๑. อรูปาวจรกุศลจิต ๔	208
๒.๒. อรูปาวจรวิบากจิต ๔	210
๒.๓. อรูปาวจรกิริยาจิต ๔	211
๔. บุคคล ๔ ประเภท ทำฌานกุศลให้เกิดได้	211
๕. ฌานในตัวและฌานนอกตัว.....	212
บทที่ ๕ โลกุตตรจิต ๘	
๑. ความหมายของโลกุตตรจิต.....	216
๒. ประเภทของโลกุตตรจิต	216
๑. มรรคจิต ๔	216
๒. ผลจิต ๔	217
สรุปเรื่องจิตปรมัตถ์	219-221

บรรณานุกรม

จิตปรมัตถ์

พระญาณธชะ (แลตีสยาตอ) . **อภิธรรมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี**. แปลโดย พระคันธสารากิ

วงศ์ กรุงเทพฯ : ไทยรายวัน กราฟฟิค เพลท, ครั้งที่ 1 มกราคม 2546

วรรณสิทธิ ไวยยะเสวี, ผู้รวบรวม. **คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะ** ประจําเลขที่ ๑ จิต

ปรมัตถ์ กรุงเทพฯ : อักษรชนเศวตวรการพิมพ์ แขวงสำราญราษฎร์ , ครั้งที่ 4,

31 มีนาคม 2529

วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ, ผู้รวบรวมและเรียบเรียง . **คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมทางไปรษณีย์**

กรุงเทพฯ : อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

ครั้งที่ 4 สิงหาคม 2545 (อัดสำเนา)

ทวี ผลสมภพ, ผู้เรียบเรียง. **ปรัชญาอภิธรรม** กรุงเทพฯ : กิ่งจันทร์การพิมพ์ . มหาวิทยาลัย

รามคำแหง คณะมนุษยศาสตร์. 20 มิถุนายน 2526

พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) . **พระธรรมเทศนา ๖๙ กัณฑ์** . กรุงเทพฯ : บริษัท

อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด

ลูชีพ ปุญญาอนุภาพ, ผู้เรียบเรียง. **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน** กรุงเทพฯ : มหามกุฏ

ราชวิทยาลัย. ครั้งที่ 12 / 2533